

І.Б.МАРЦІНКОВСЬКИЙ,

кандидат медичних наук, доцент
Національного університету
кораблебудування ім. адмірала Макарова,
голова правління Миколаївського обласного
об'єднання Всеукраїнського товариства
«Просвіта» ім. Тараса Шевченка,
м. Миколаїв

**ДО ІСТОРІЇ ВИДАННЯ ТА ПЕРЕВИДАННЯ У МИКОЛАЄВІ ПЕРШОГО
УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПРОЗОВОГО ТВОРУ**

Незважаючи на офіційний загальнополітичний курс Російської імперії спрямований після 1709 р. на нищення української культури, а найбільше мови, жорстокий колоніальний гніт, запроваджений Росією по усій окупованій Україні, ліквідацію вищих станів українського суспільства (вищого духовенства, яке опинилося під духовною владою Московського патріархату, дворянства, купленої за нові привілеї) українське суспільство вже з кінця XVIII ст. явило нові свої життєві сили, спрямовані на відродження нашого народу. Зміни життя вимагало й оновлення в літературі, яка в Україні була не просто мистецтвом, а й виявом громадського і патріотичного духу. Письменники почали звертатися до народної мови, витворюючи з неї нову літературну українську мову. Указаний період сучасниками означений, як українське національне відродження (кінець XVIII – початок XIX сторіч).

На захоплених царським урядом землях Надчорномор'я, у тому числі й запорозьких земель Бугогардівської та Інгульської паланок (значна територія сучасної Миколаївщини), розселялися переселенці різних національностей – греки, болгари, німці, молдавани, серби, арнаути (албанці), росіяни-старообрядці та недавні військові. Проте найбільше обжиті вони були українцями, які завжди складали абсолютну більшість населення південного надчорноморського краю. Наприклад, найуживанішою мовою в Одесі, згідно її першого градоначальника Хосе (Осипа) де Рібаса були: у вищій публіки – французька, у решти малоросійська (нині застаріла, а на той час офіційна назва мови українців Російської імперії). Українська панувала серед матросів Чорноморського флоту, яких набирали з українських сіл. Статистики відзначали: «*Малоруссы* (виділення в тексті. – І. М.) составляют в настоящее время, так сказать, основное население Херсонской губернии. Они живут как в городах, так и в селах повсеместно, более или менее значительными сплошными массами или смешанно с Великоруссами и Молдаванами. В этнографическом смысле они имеют несомненно господствующее значение...» [1, с. LXIV]. Із творенням російської імперської адміністрації наприкінці XVIII ст. з переселенською і військовою колонізацією у містах на

півдні України розпочалася цілеспрямована русифікація, але на вулицях, не кажучи вже про навколишні села, серед простого народу продовжувала звучати українська мова. Саме ця мова українського простонароддя лягла у створену Миколою Венгером повість «Микола Коваль» і вперше стала мовою художньо-прозового жанру.

На жаль наші відомості про Миколу Венгера вкрай обмежені. Не встановлені ні роки життя, ні місця народження і смерті, як і його походження, соціальний статус, професія тощо, оскільки донині не знайдений «Формулярний список о службе и достоинстве». За автобіографізмами у ранніх творах письменника припускають про отриману ним якусь освіту, військову службу, перебування в Окремому Кавказькому корпусі, участь у Східній (Кримській) війні 1853 – 1856 рр. Автори досліджень вважають, що народився він у центральних губерніях України, Поділлі, мешкав в Одесі, а за деякими з них й у Миколаєві. Творчість Миколи Венгера припадає на період 1830 – 1860-х років. Як письменник він дебютував у 1831 р. російською повістю «Путешествие англичанина», що вийшла друком в Одеській друкарні. Наступною була написана українською мовою повість «Микола Коваль», цензурний дозвіл для неї виданий одеським старшим цензором Ів. Дудровичем 28 листопада 1831 р., а надрукована 1832 р. в Миколаєві. Можливості друкарні дозволили не тільки добре виконати замовлення поліграфічно, але й зробити до книжки гарний фронтиспис, що є й першою ілюстрацією прозового українського твору. Автор малюнка не встановлений. Але він уміло відтворив описаного М. Венгером головного героя повісті. Намальований невідомим художником тип селянина з Правобережжя підтверджується зображенням, навіть у деталях його одягу, створений у 1841 р. Т. Шевченком на малюнку «Знахар» як ілюстрацію до однойменного твору Григорія Квітки-Основ'яненка.

Пізніше М. Венгер друкував українською та російською мовами поетичні і прозові твори в Одесі, Москві. У московських критиків творчість М. Венгера отримала несхвальні відгуки. 1867 р. під псевдонімом Н. Иванов він друкує останнього свого вірша «Гуляка». Майже усі зазначені видання М. Венгера, за свідченнями Г. Зленка, збереглися в одеських бібліотеках, окремі є у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, але оригінал повісті «Микола Коваль» в Україні дотепер не знайдено [2; 3].

Згадки про «Миколу Ковалья» Миколи Венгера, окрім рекламної в «Одесском вестнике» від 9 грудня 1831 р., містилися в останньому п'ятому розділі бібліографічно-анотаційній хрестоматії «Україна в російському письменстві (1801 – 1850 р.)» В. Сиповського [4, с. 100; 5, с. 387]. Пізніше повідомлення про українську повість М. Венгера появилася у статті О. Дорошкевича «Г. Ф. Квітка-Основ'яненко» [6, с. 85].

Єдиний збережений екземпляр першого прозового українського твору був розшуканий знаним літературознавцем І. Айзенштоком у Російській публічній бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедріна (колишня Імператорська публічна бібліотека, а тепер – Російська національна бібліотека), копії з якої

він надіслав з Ленінграда до Києва, коли у 1960-х роках готувалася академічна восьмитомна історія українського письменства. У написаному Д. В. Чалим розділі «Художня проза» вперше вміщено фотографії титульної сторінки і фронтиспис повісті [7, с. 457]. Про повість писали Є. Кирилюк [8] і А. Погрібний [9; 10, с. 45 – 44], де в обох статтях вміщені ілюстрації з титульної сторінки і фронтиспису книжки. З копією тексту повісті зробленої І. Айзенштоком були знайомі Є. Шабліовський (відповідальний редактор 2-го тому «Історії української літератури») та всі зазначені автори публікацій – Д. Чалий, Є. Кирилюк і А. Погрібний. Про автора «Миколи Ковалья» появились статті Р. Пилипчука в енциклопедичних виданнях [11; 12] та літературознавця Г. Зленка [2; 3]. У 1999 р. О. Супронюк здійснила наукову републікацію повістиз супровідною розлогою статтею М. Бондара [4]. До факту видання у Миколаєві першого українського прозового твору зверталися В. Бойченко, І. Береза, Є. Мірошніченко, Н. Кухар-Онишко, але широкому загалу, навіть для більшості філологів і краєзнавців, цей твір, залишається невідомим.

Книжка «Микола Коваль» М. Венгера є важливою у розумінні розвитку історії української літератури, культурних взаємозв'язків Надчорномор'я із загальноукраїнськими процесами. Зважаючи на зазначене, правлінням Миколаївського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка було вирішено перевидати її, згідно прийнятого ще у 2013 р. проекту популяризації (з розсиланням обласним науковим бібліотекам перевиданих книжок) українського культурного спадку, що має відношення до Миколаївщини.

Для отримання фотокопії книжки «Микола Коваль» М. Венгера зверталися до уродженця Миколаєва, письменника і поета, члена Міської громадської організації «Українська національно-культура автономія Санкт-Петербурга», але майже річне листування раптово обірвалося. Текст шукали в Інституті літератури НАН України, а фотокопію зайшли у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Незважаючи на відсутність підтримки з боку обласних владних структур повість «Микола Коваль» Миколи Венгера була перевидана у видавництві П. М. Шамрая в 2014 р. Книжка містить фоторепродукцію першого видання, вступну статтю, сучасний її текст із коментарями.

Висновки:

Повість «Микола Коваль» М. Венгера стала номінально першим художнім прозовим твором українського національного відродження кінця XVIII – початку XIX сторіч.

Факт публікації ранньої української прози на півдні України наочно ілюструє безпідставність шовіністичних російських імперських пропагандистських кліше, які звучать й дотепер, що нібито цей край ніколи не був українським.

Перевидання «Миколи Ковалья» М. Венгера дозволить ознайомити ширший загал українців з книжкою та покаже Миколаїв не тільки у світлі

мілітарного його заснування, але й як початку побудови фундаменту відродження української національної культури.

Список літератури:

1. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. XLVII. Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Обработано редактором Л. Майковым. – Санктпетербург : В типографии Карла Вульфа, 1868. – LXXVIII + 189 с.
2. Зленко Г. Первый украинский писатель Одессы / Григорий Зленко // Вечерняя Одесса. – 1990. – № 163 (5098). – 17 июля. – С. 3.
3. Зленко Г. Що ми знаємо про Миколу Венгера / Г. Зленко // Кримська світлиця. – 2002. – 13 грудня. – № 50.
4. Бондар М. Перший жанровий зразок української народної прози / Микола Бондар // Київська старовина. – 1999. – № 3. – С. 87 – 105.
5. Сиповський В. Україна в російському письменстві. Ч. 1. (1801 – 1850 р.) / В. Сиповський // Збірник Історико-філологічного відділу УАН. – № 58. – К., 1928 – С. 387.
6. Дорошкевич О. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко / О. Дорошкевич // Українська література. – 1943. – № 10 – 11 (жовтень – листопад). – С. 85 – 94.
7. Історія української літератури: У 8 т. Т. 2-ий. Становлення нової літератури (друга половина XVII – тридцять роки XIX ст.). Відповідальний ред. Є. С. Шабліовський. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 457.
8. Кирилюк Є. «Микола Коваль» М. Венгера: (Перший прозовий твір нової української літератури) / Євген Кирилюк // Рад. літературознавство. – 1967. – № 5. – С. 73 – 74.
9. Погрібний А. Перша українська повість / А. Погрібний // Друг читача. – 1967. – 28 березня. – С. 8.
10. Погрібний А. Венгер Микола / А. Погрібний // Українська література у портретах і довідках. Давня література – література XIX ст. Довідник. Редакційна колегія: С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко, Р. В. Мовчан, В. Ф. Погребенник, А. Г. Погрібний, В. О. Шевчук. – К.: Либідь, 2000. – 360 с.
11. Пилипчук Р. Я. Венгер Микола / Р. Я. Пилипчук // Українська радянська енциклопедія: У 12 т. 2-е вид. – К.: Головна редакція «Української радянської енциклопедії» ім. М. П. Бажана, 1978. – Т. 2. – С. 176.
12. Пилипчук Р. Я. Венгер Микола / Р. Я. Пилипчук // Українська літературна енциклопедія. В 5 т. Редкол.: Дзеверін І. О. (відповід. ред.) та ін. – К.: Головна редакція «Української радянської енциклопедії» ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1. – С. 287.